

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВИСОКОГІРНОЇ РІЛЬНИЧОЇ ШКОЛИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Іван ЗЕЛЕНЧУК

кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ

Анотація. У статті наведено українознавчу характеристику основних природно-екологічних і соціально-економічних особливостей Гуцульського регіону Українських Карпат. Показано, що основні ідентифікаційні особливості Гуцульщини, які суттєво впливають на традиційний уклад життя, побут та творчу діяльність гуцулів, найбільш яскраво виражені на Верховинщині. Виконано дослідження діяльності Державної високогірної рільничої школи в селі Жаб'є (сучасному селищі Верховина) протягом 1937 – 1940 рр., в якій навчали гуцулів раціональних методів ведення гірського господарства в природних умовах Українських Карпат. Зроблено висновок, що далі збереженню і розвитку автентичної духовної культури Гуцульщини, а значить, і всієї України.

Ключові слова: Українські Карпати, Гуцульщина, Польща, традиційне гірське господарство гуцулів, Державна високогірна рільнична школа в Жаб'юму, Михайло Поздановський, Василина Трач.

Гуцульський регіон Українських Карпат відомий своєю чудовою гірською природою і талановитими людьми. Унікальний досвід гармонійних стосунків українських горян-гуцулів із природним середовищем Гуцульських Карпатських гір викликає особливу зацікавленість у контексті українознавчого дослідження Гуцульщини та наукової розробки екологічних методів господарювання в гірських природно-кліматичних умовах цього краю. Крім того, розкішна природа багатого Карпатського гірського краю сприяє здоровому способу життя і побуту українських горян-гуцулів та спонукає їх до творчої діяльності у сфері духовної і матеріальної культури, що також широко досліджується багатьма українськими і зарубіжними вченими.

Перш за все ми хочемо звернути увагу на те, що Гуцульський гірський край має ряд характерних природно-екологічних і соціально-економічних особливостей, які суттєво впливають на традиційний уклад життя його автохтонного населення.

Переважаюча високогірність Гуцульщини. Гуцульський регіон України – це край Українських Карпатських гір, у центрі якого розташований найвищий гірський масив – Чорногірський хребет. Автохтонне населення цього краю – гуцули – будь-яку низьку гору, висотою близько 500 м н.р.м., називають «ґрунем» і не вважають її за справжню гору. На Гуцульщині традиційно прийнято справжніми вважати тільки гори висотою понад 1000 м н.р.м.

Значна лісистість Гуцульських Карпат. У цьому багатому краю майже всі гори покриті лісами із хвойних і листяних дерев і тільки у долинах гірських рік та на високогірних альпійських луках-полонинах є землі, покриті гірським різотрав'ям. Тому справедливо Українські Карпати інакше ще називають *Лісистими Карпатами*.

Екологічна чистота Гуцульських Карпат. Гуцульський регіон України знаходиться далеко від великих міст, промислових підприємств, заводів і фабрик. Тому цей регіон відноситься до екологічно чистих гірських територій України, багатих на чисте повітря, питну джерельну воду і природні (органічні) продукти харчування.

Традиційне полонинське господарство гуцулів обумовлене наявністю значних площ гірських сінокосів, пасовищ і високогірних альпійських лук-полонин, покритих гірським різотрав'ям. Тому основною складовою частиною традиційного гірського господарства гуцулів є *відгінне полонинське тваринництво*, яке сформувалось протягом багатьох попередніх століть.

Традиційне гірське лісове господарство гуцулів обумовлене значною природною лісистістю краю і сформувалось протягом кількох останніх століть. Традиційне гірське лісове господарство гуцулів складається із *посадки дерев, вирощування і догляду за лісом та промислової розробки гірських лісів*.

Традиційне дерев'яне будівництво і деревообробна справа гуцулів обумовлені значними деревинними ресурсами краю. Живучи серед різних порід дерев, гуцули добре знають користь властивості деревини та *вміють споруджувати дерев'яні церкви і житлові будинки, столярні і меблеві вироби, а також прикладні і декоративні вироби з дерева*.

Розсіяна (дисперсна) форма поселення в сільських населених пунктах Гуцульщини. Гуцульщина – це єдиний етнографічний регіон України, де в усіх гірських сільських населених пунктах, на економічній основі полонинського пастушого господарства, історично склалася і збереглася до наших днів специфічна форма поселення, що характеризується *значною віддаленістю сільських садіб між собою*. Така специфічна форма поселення має назву *розсіяної (дисперсної) і спричинила, в свою чергу, відповідну розсіяну (дисперсну) комунікаційну інфраструктуру*.

Усі названі вище характерні особливості Гуцульщини є основними ідентифікаційними ознаками цього гірського краю України. Вони в комплексі суттєво впливають на спосіб життя, побут, працю і народну творчість гуцулів та яскраво відображаються у їхній матеріальній і духовній культурі, яка є самобутньою складовою частиною національної культури України [1].

Більшість гуцулів значну частину життя проводять на гірських схилах, у гірських лісах і на

високогірних полонинах. Такий «гірський спосіб життя і праці» дає можливість автохтонним гуцулам добре знати природні особливості навколишніх гір, складну поведінку свійських тварин та звірів і корисні властивості різних порід дерев. Таким чином, можна твердити, що гірські природно-кліматичні умови Гуцульського регіону Українських Карпат протягом багатьох попередніх сотень років суттєво впливали на формування способу життя, побуту і праці гуцулів.

Специфічні природно-екологічні і соціально-економічні особливості Гуцульщини найбільш яскраво виражені у найвисокогірніших районах цього регіону: Верховинському районі Івано-Франківської обл., Рахівському районі Закарпатської обл. і Путильському районі Чернівецької обл. Зокрема, у Верховинському районі, який розміщений в етногеографічному центрі Гуцульщини, історично сформувалася специфічна *пастушо-лісова етносоціальна система*, основу якої становить *традиційне гірське відгінне тваринництво і гірське лісове господарство*. Тому цілком закономірно, що саме у сучасному селищі Верховина (колишньому селі Жаб'є – найбільшому сільському населеному пункті Австро-Угорської імперії) ще в 1937 р. було створено професійний навчальний заклад, у якому навчали гуцулів раціонального ведення традиційного гірського господарства в природних умовах Гуцульських Карпат. Новий заклад було створено тогочасною владою Польщі за сприяння Товариства приятелів Гуцульщини, а також стараннями відомого краєзнавця, письменника і вїята Жаб'їюго – Петра Шекерика-Доникова [2]. Професійний навчальний заклад мав назву «Державна високогірна школа рільнича в Жаб'ю». Для функціонування новоствореної Рільничої школи було збудовано кілька добротних дерев'яних будинків у гуцульському архітектурному стилі. Рільнича школа працювала під керівництвом директора Михайла Поздановського тільки протягом 1937–1940 рр. Після Великої Вітчизняної війни в будинку Рільничої школи була розміщена Верховинська центральна районна лікарня, яка працює і тепер.

Під час українознавчої експедиції на Гуцульщині нам пощастило знайти в сімейному архіві пані Марії Гріздак, що живе у селищі Верховина, дуже цінний часопис: *селянський календар*

Викладачі Рільничої школи в Жаб'ю

«Золотий колос» за 1938 р. Він видавався у Львові під редакцією Івана Тиктора і був поширений на Гуцульщині. В часописі опублікована стаття Юрія Нагорняка із с. Розтоки про роботу Рільничої школи в Жаб'їюму. У статті ми знайшли документальні дані про перший професійний навчальний заклад, покликаний давати місцевим гуцулам корисні знання у галузі традиційного гірського господарства цього краю. Створення професійного навчального закладу етногосподарського профілю в етногеографічному центрі Гуцульщини було важливою подією в культурному і господарському житті цього регіону. Проблема професійного навчання гуцулів екологічних методів ведення господарства в гірських умовах Українських Карпат завжди була і залишається актуальним регіональним освітнім завданням.

Наводимо основну частину цієї статті із збереженням правопису тогочасної української мови:

«Головним завданням Рільничої школи в Жаб'ю є праця над приготуванням газдівських синів до практичного рільничого заводу і виховання їх на добрих горожан держави.

До школи записуються легіні не лише з Жаб'ї і Косівського повіту, але також з інших дальших сторін краю.

Наука триває 11 місяців: від 15 січня до 15 грудня. Записуватися можуть легіні від 17 до 24 років жита, по укінченню вселюдної школи. Подання о прийняття (без стемпля) треба вносити до Дирекції школи з долученням точного опису життя, шкільного свідоцтва, зобов'язання родичів

Церковний хор Рільничої школи в Жаб'ю

Петро Шекерик-Доників, невідомий, Яків Невестюк, Станіслав Вінценз та Михайло Поздановський біля приміщення Рільничої школи

до ретельного плачення місячно по 30 злотих за одержане в інтернаті, метрики уродження і 10 злотих вписового. Школа може примістити лише 30 до 35 учеників, тимунь з поданем о прийняте належить спішитися, аби захопити місце.

В шкільнім інтернаті дістають ученики чотири рази денно їду, мають пране, світло й опал. Ученик мусить мати два убраня (недільне й до роботи), пантофлі, тепле одіне на зиму, 2–3 пари біля, 2 простирала, подушку, ліжник, мішок на брудне біле, прибори до митя (рушник, мило, щіточка до чищення зубів, бритву до голення, як треба і т. д.). Опріч того повинен ученик мати якусь малу квоту на дрібні видатки.

Михайло Поздановський, Яків Невестюк та Петро Шекерик-Доників

Працьовиті і здібні ученики можуть дістати стипендію з Кураторії школи, або від Товариства приятелів Гуцульщини.

Опріч того кандидати на учеників можуть скласти подання до своїх Громад, або до своїх Виділів повітових з просьбою признання стипендії на оплату за інтернат в Рільничій школі в Жеб'ю.

При школі є 45 морг'ове рільне господарство, на яким ученики учаться газдувати на рілі та відбувають практику на полонині.

Опріч того відбувається наука теоретична, 4–6 лекцій денно. В школі учать: релігії, польської мови, науки про Польщу, рахунків, рільництва, хову і годівлі домашніх тварин, уряджування господарства, кооперації та відомостей з права і природи.

До громадського життя приготовляються ученики в той спосіб, що мають свою кооперативу, пожарну сторожу і військове приспособлене. Приготовляють реферати на товариські сходи і збори та ведуть товариські гри й забави.

Житє в школі є веселе, а наука корисна. Школа виховує шанувати старших людей, свою старину і шкільних товаришів. Утримувати себе і своє лудине в чистоті і порядку, триматися міри в їді, відпочинку і спаню.

Найважнішшов науков для гуцульських дітей є научитися добре управити городи, царинки, полонини та кохати худобу, бо це дає найбільший і найпевніший дохід в горах. Тимунь всі ґазди, а найбільше, котрі сидять на стрімких ґрунях і обочах, повинни займитися відповіднов управов царинок, полонин і годівлев худоби, а цього всего можна научитися лише в Рільничій школі.

Рільнича школа в Жеб'ю працює заледви другий рік. В році 1937 випустила школа з під своєї опіки 17, відповідно приготованих хлопців. В цім 1938 році, як Бог допоможе, випустит 27 хлопців. Отже разом 44 хлопці, з котрих можемо сподіватися, що не будуть дивитися на свою господарку байдужо, але поправет її і сусідам порадет аби собі поправили.

Школа акуратно збудована для Гуцульщини і тому повинно ек найбільше записуватися до неї ґаздівських дітей, аби через науку поправити свої ґаздівства і долю Гуцульщини» [3, 122–124]. Наведений опис Юрія Нагорняка навчально-пракичної діяльності Рільничої школи у Жаб'юму дає певне уявлення щодо започаткування на Гуцульщині дуже важливої професійної гірськогосподарської освіти гуцулів-горян за часів влади Польщі на Західній Україні.

Під час проведення 1995 р. нашою науковою установою українознавчих експедицій на Гуцульщині ми вперше довідалися про Державну високогірну рільничу школу в Жаб'юму. Тоді ми записали документальні розповіді про навчання в Жаб'євській рільничій школі та працю в гірському народному господарстві краю від досвідчених господарів Верховинщини: Дмитра

Титульна сторінка книги Уве фон Зальтмана «Габі і Уве»

Дідушка (с. Красноїлля), Дмитра Дрислюка (с. Перехресне), Василя Гутинюка (с. Кривоїрівня) і Онуфрія Романюка (с. Красник). Вони з гордістю розповідали, що їх добре навчали теоретично і показували практично, як раціонально вести традиційне гірське господарство на Гуцульщині. Крім того, в нашому науковому архіві зберігається *Свідectво про закінчення Рільничої школи у Жаб'їому 1940 р.* Нагорняка Григорія Стефановича, який народився 1921 р. в с. Розтоки. Ніяких інших достовірних матеріалів і документів про Рільничу школу в Жаб'їому нам не вдалося знайти [4].

Влітку 2010 р. історія Державної високогірної рільничої школи одержала цікаве продовження. У цей час до Верховини вперше прибули громадяни Польщі із Кракова, подружжя Уве і Габрієла фон Зальтмани. Від них ми дізналися, що пані Габрієла є внучкою колишнього директора Рільничої школи Михайла Поздановського, котрий восени 1942 р. був арештований німецькою поліцією в Жаб'їому і загинув у нацистському концтаборі «Майданек». У той важкий воєнний час його дружина Ізабела із дітьми Анджеєм, Інкою і Ганною (матір'ю пані Габрієли) залишилися живими. Вжити їм допомогла молода гуцулка Василина Трач, 1926 р. н., дочка Івана та Марії Люків із Жаб'їого.

Восени 2012 р., під час проведення XX Міжнародного гуцульського фестивалю, до Верховини прибуло багато гостей із різних зарубіжних країн. Серед гостей із Польщі прибула дочка Михайла Поздановського – пані Анна – із своїми дочками Габрієлою фон Зальтман і Домінікою, що живуть у Кракові. Через довгих 70 років у Верховині відбулася справді історична

зустріч польки Анни Поздановської і місцевої гуцулки Василини Трач. Поважні зарубіжні гості відвідали Історико-краєзнавчий музей Гуцульщини, якому подарували книгу Уве фон Зальтмана «Габі і Уве». У цій книзі описана складна доля польської родини Поздановських та частково історія Державної високогірної рільничої школи в Жаб'їому [5].

На завершення варто наголосити, що, виходячи із сучасних реалій і перспектив розвитку аграрного сектору економіки України та Гуцульщини, в умовах приватної власності на землю цілком очевидною постає необхідність створення цілісної системи професійної гірськогосподарської освіти карпатських горян. Потреба професійного навчання карпатських горян наукових технологій ведення традиційного гірського господарства в природних умовах Українських Карпат залишається актуальною і в наш час. Більшість гуцулів у всі попередні роки традиційно «кохали маржинку і ліси», «жили з худоби і лісу», а в своїх стародавніх колядках славили Ісуса Христа, Праведне Сонечко і Пана-Господаря, на відході з хати віншували господарів словами: «Та дай вам Боже вівці, корови, бо ми вже йдемо, будьте здорові!». У зв'язку з цим нами розроблений відповідний освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільськогосподарства на Гуцульщині» [6].

Якщо подивитись на проблему карпатського гірського господарства гуцулів із позицій сучасної Європи, то чудом збережена традиційна господарська культура Гуцульщини має значно більшу духовно-культурну, ніж соціально-економічну, цінність. Дальше збереження і розвитку традиційної культури гірського господарства гуцулів сприятиме збереженню і розвитку автентичної духовної культури Гуцульщини, а значить, і всієї України [7].

Відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ разом із Національним природним парком «Верховинський» спільно розробляють проект створення при НПП «Верховинський» постійно діючих щорічних «Курсів традиційного гірського господарства Гуцульщини» для надання навчально-консультативної допомоги місцевим горянам щодо раціональних технологій ведення традиційного гірського господарства в умовах Гуцульського регіону Українських Карпат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленчук Я. І. Українознавчо-історична реконструкція етносоціальної системи Гуцульщини: Автореф. дис. канд. ... іст. наук: 09.00.12 / НДІУ МОН України. – К., 2007. – 20 с.
2. Верховинщина. Загальні описи та історичні нариси про населені пункти району / Упорядник Іван Зеленчук. – Верховина: Гуцульщина, 2004. – 331 с.
3. Нагорняк Юрко. Праця в Рільничій школі у Жеб'ю // Золотий Колос. – 1939. – С. 122–124.
4. Дідушко Дмитро. Школа гірської господарки // Гуцульський календар. – 1997. – № 1 (49). – С. 71–77.
5. Uwe von Seltsmann. Gabi i Uwe. Wydawnictwo Naukowe PWN. – Warszawa, 2012.
6. Зеленчук І. М. Освітній етносоціальний проект «Школа гірського сільськогосподарства на Гуцульщині» // Українознавство. – 2010. – № 3. – С. 240–243.
7. Лаврук М. М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження): Монографія. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 288 с.

Иван Зеленчук

Ярослав Зеленчук

История Государственной высокогорной земледельческой школы на Гуцульщине

Аннотация. В статье дана украинознавческая характеристика основных природно-экологических и социально-экономических особенностей Гуцульского региона Украинских Карпат. Показано, что основные идентификационные особенности Гуцульщины, которые существенно влияют на традиционный уклад жизни, быт и творческую деятельность гуцулов, наиболее ярко выражены на Верховинщине. Исследована деятельность Государственной высокогорной земледельческой школы в селе Жабье (современном поселке Верховина) в течение 1937–1940 гг., в которой гуцулов обучали рациональным методам ведения горного хозяйства в естественных условиях Украинских Карпат. Сделан вывод, что дальнейшее сохранение и развитие традиционной культуры горного хозяйства гуцулов будет способствовать сохранению и развитию подлинной духовной культуры Гуцульщины, а значит, и всей Украины.

Ключевые слова: Украинские Карпаты, Гуцульщина, Польша, традиционное горное хозяйство гуцулов, Государственная высокогорная земледельческая школа в Жабьем, Михаил Поздановский, Василина Трач.

Ivan Zelenchuk

Yaroslav Zelenchuk

History of state highland agriculture school in Hutsulshyna

Annotation. The article shows Ukrainian studies characteristic of main natural-ecologic and social-economic peculiarities of the Ukrainian Carpathians. It is shown that main identification peculiarities of Hutsulshyna, which essentially influence the traditional pace of life, customs and creative activity of the Hutsuls, are the brightest in Verhovynshyna. The research of State highland agriculture school in Zhabje village (modern Verhovyna village) is made where during 1937–1940 Hutsuls were taught rational methods of highland agriculture in the conditions of the Ukrainian Carpathians. The conclusion is made that further preservation and development of traditional culture of Hutsul highland agriculture is going to help the preservation and development of authentic spiritual culture of Hutsulshyna and whole Ukraine.

Key words: The Ukrainian Carpathians, Hutsulshyna, Poland, traditional highland Hutsul agriculture, State highland agriculture school in Zhabje, Myhailo Pozdanovkyi, Vasylyna Trach.